

VILÉM KNOLL
(Uniwersytet Zachodnioczeski w Pilźnie)

Hohenstaufowie i ich władza w regionie Chebska¹

Abstract

Government of the Hohenstaufen in Egerland

For the emperors of the Hohenstaufen Egerland was a part of the Mid East complex of imperial possessions. Its local administration was organized by ministeriales. The documented provincial authorities were: provincial judge (*iudex provincialis*), bailiff (*iudex civitatis*), „mint master“ (*magister monetarum*) a „forest master“ (*forestarius*). The highest representative of the provincial administration of Egerland in the time of Hohenstaufen provincial rulers was the provincial judge. The office of the provincial judge was documented for the first time in the sources of 1215. A person occupying that position was a representative of the monarch and exercised a wide range of powers (documented especially in earlier sources). The spectrum of information that can be retrieved from the preserved documents of Hohenstaufen period is determined by the fact that all of them were issued in favour of religious institutions. The preserved documents show that the provincial judge was influential mostly in the judicial area (provincial court or arbitration courts). He used to confirm written copies of judgments or declarations of settlement between opposing sides as well as church property transfers or acts granting a property as fief.

Key words: Hohenstaufen, ministeriales, Eger, Egerland, provincial judge, bailiff, „mint master“, „forest master“

Słowa kluczowe: Hohenstaufowie, ministeriałowie, Cheb, Chebsko, sędzia ziemski, landwójt, mincerz, nadleśniczy

Chociaż problematyka zarządu w regionie Chebska (Egerland) w czasach Hohenstaufów jest w historiografii regionalnej tematem stosunkowo często spotykanym – ma swoje

¹ Przedstawiony artykuł jest częściowym wprowadzeniem do przygotowywanego opracowania najstarszych dziejów administracji chebskiej. Część przedstawionych tez była również publikowana w: V. Knoll, *Judex provincialis in Egra. Pár postřehů k pravomocím chebského zemského soudece za časů štaufských panovníků (před rokem 1265)* [w:] *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových*, red. M. Waskové, Plzeň 2011, s. 39–48.

miejsce we wszystkich podstawowych pracach² – to jednak nadal niezbyt dobrze rozpoznane są kompetencje ówczesnych urzędników. Większość istniejących prac, ogólnie mówiąc, nie poddaje szczegółowej analizie zachowanych źródeł, których, niestety, jest już niewiele³.

Centralna część regionu Chebska stanowi dzisiaj najbardziej na zachód wysunięte tereny Republiki Czeskiej. Pierwsza wzmianka o Chebie (Eger) pochodzi z 1061 r. w związku z przenikaniem ministeriałów Rzeszy (Rechtministerialen)⁴ na południowe pogranicze regionu Chebska⁵, które miało buforowy charakter między Czechami i Norgdau. Chebsko było etnicznie słowiańskie, a odnośnie do jego politycznej przynależności przed XII stuleciem nie ma w historiografii jasnego stanowiska z powodu braku bezpośrednich źródeł. Ostatnio jednak pojawiają się opinie o starszych powiązaniach tego obszaru z Rzeszą⁶. Początki słowiańskiego grodu w Chebie są datowane na drugą połowę IX stulecia, aczkolwiek tutejsze osadnictwo jest starsze. Warstwa pożarowa odkryta podczas badań archeologicznych mogłaby wskazywać na zniszczenie grodu, ewentualnie wczesnego zamku, na przełomie X i XI w.⁷

Najstarsze źródła pochodzące od kolonizatorów w regionie Chebska wspominają margrabiego z Giengen i Vohburga zarządzającego sąsiadującym obszarem Rzeszy. Z pomocą swych ministeriałów⁸ z załóg zamków w marchiach Cham i Nabburg w dzisiejszym Górnym Palatynacie (Oberpfalz) najpierw zakładali pierwsze osady niemieckie

² H. Gradl, *Geschichte des Egerlandes (bis 1437)*, Prag 1893; H. Sturm, *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*, Bd. 1, 2, Geislingen 1960; F. Kubů, *Die staufische Ministerialität im Egerland. Ein Beitrag zur Siedlungs- und Verwaltungsgeschichte*, Pressath 1995; *idem*, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997; *idem*, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006. Przegląd bibliograficzny w: I. Hlaváček, *Nástin historiografie města Chebu a Chebska*, „Sborník Chebského muzea” 1997, s. 132–140; F. Kubů, *Chebský městský stát...*, s. 158–175.

³ Administracji na Chebsku poświęcili uwagę: K. Siegl, *Die Geschichte der egerer Burgpflege*, „Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen” 1912, Bd. 4, s. 546–594; K. Bosl, *Die Reichsministerialität als Träger staufischer Staatspolitik in Oberfranken und auf dem bayerischen Nordgau* [w:] *idem*, *Oberpfalz und Oberpfälzer – Geschichte einer Region*, Kalmüntz 1971, zob. głównie s. 159–161; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, głównie s. 23; V. Knoll, *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*, „Právník”, 2002, r. 141, z. 2, s. 207–246; *idem*, *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu. Stríčky z dějin chebské správy do počátku 16. století* [w:] *K 75. narozeninám profesora Hubenáka*, Banská Bystrica 2004, s. 142–148; V. Knoll, *Judex...*, s. 39–48.

⁴ Ogólnie o ministeriałach W. Hechberger, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter. Enzyklopädie deutscher Geschichte, Band 72*, München 2004, zob. głównie s. 27–34, 91–99, 140–143.

⁵ ME, s. 5–6, nr 8.

⁶ M. Neubauer, B. Thieser, *Cheb – (Redwitz) – Kemnath – Creusen Místa na staré dálkové cestě*, „Sborník Chebského muzea” 2001/2002, s. 65–76; M. Neubauer, B. Thieser, *Sálská ministerialita mezi Creussenem a Chebem. Otmant a území na horním toku Náby*, „Sborník Chebského muzea” 2002/2003, s. 20–33. Mimo potrzeby wielu korekt do podstawowej literatury należą wciąż: R. Turek, *Slovanské osídlení Chebska*, „Obzor prehistorický” 1950, r. 14, s. 401–440; E. Šimek, *Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době*, Brno 1955, zob. głównie s. 25–272. Nowoczesna interpretacja została wprowadzona przez J. Hasila, *Chebsko a Horní Franky – kontaktní region Franské říše a západních Slovanů* [w:] *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, Praha 2008, s. 77–97; J. Hasil, *Raně středověké osídlení Chebska*, „Studia Mediaevalia Pragensia” 2009, r. 9, s. 7–73.

⁷ O zamku w Chebie zob. głównie: T. Karel, V. Knoll, L. Krčmář, *Panská sídla západních Čech. Karlovarsko*, České Budějovice 2009, s. 64–66 i przywołana tam literatura.

⁸ O ministeriałach margrabiego z Vohburgu, ale bez ich roli w regionie Chebska: G. Flohrschütz, *Studien zur Geschichte der Herrschaft Vohburg im Hochmittelalter. Teil I. Die Ministerialität der Diepoldingen*, „Sammelblatt des Historischen Vereins Ingolstadt”, Nr 96, Ingolstadt 1987.

na leśnych pustkowiach wysuniętego najbardziej na południe regionu Chebska, a następnie przenikali wzdłuż dróg i biegu rzek na północ. W końcu zapanowali nad samym Chebem i jego okolicami⁹.

Nie można stwierdzić nic pewnego o administracji regionu Chebska za panowania Vohburgów. Można jedynie przypuszczać, że na zamku chebskim miał siedzibę burgrabia czy też inaczej nazywany urzędnik, który w imieniu margrabiego sprawował zarząd nad okolicą i akcją kolonizacyjną. Stał na czele załogi zamkowej i najprawdopodobniej należała do niego również władza sądowa. Fundament załogi zamkowej stanowili ministeriałowie margrabiego.

Po śmierci margrabiego Diepolda III w 1146 r. król rzymski Konrad III wszedł w posiadanie regionu Chebska¹⁰. Hohenstaufowie zdecydowali się na utworzenie rozległego pasa dzierżaw rodowych i dzierżaw Rzeszy na środkowowschodnim pograniczu Rzeszy. Jego centrum stanowił kompleks stworzony przez Fryderyka I Barbarosę, a jądrem były regiony Norymbergi, Chebska i Plisenska (Pleissenland). Kolejną jego część stanowił Vogtland, tworząc most między regionem Plisenska i Chebska, jak również prawdopodobnie należał do niego obszar wokół Hofu (Regnitzland). Następnie kompleks został jeszcze w latach 1182–1193 rozszerzony – w jego skład weszło należące do państwa czeskiego Sedlecko¹¹.

Organizacja gospodarczo-polityczna i administracja regionu spoczywały na ministeriałach, którzy tworzyli kręgosłup wojskowy w państwie, skolonizowali region i jednocześnie pełnili funkcję najniższej instancji prawno-politycznej państwa Hohenstaufów. Początkowo w Chebsku prawdopodobnie znajdowali się vohburscy ministeriałowie, którzy przeszli do służby u nowych panów. Podstawę do utworzenia kompleksu stanowiły stare zamki Rzeszy w Norymberdze i Altenburgu, jak również nowo uzyskany i stopniowo rekonstruowany zamek w Chebie. Podobieństwa w systemach administracyjnych wspomnianych obszarów Rzeszy wyraźnie wskazują na planowe i równoczesne tworzenie na gruncie jednolitego centralnego zamierzenia. Choć urzędnicy Rzeszy z Chebu i Norymbergi pojawiają się w zachowanych źródłach dopiero na początku XIII stulecia, prawdopodobnie wewnętrzna rozbudowa regionu Chebska, Vogtlandu, Plisenska i Norymbergi została zakończona już u schyłku XII w. Wtedy właśnie powstało dynamicznie rozwijające się terytorium Rzeszy, z rozsiyanymi zamkami ministeriałnymi, rodzącymi się miastami i wioskami, które było znaczącą bazą gospodarczo-polityczną władzy Hohenstaufów w tej części Rzeszy, służącą jako zaplecze ekspansji na wschód, ale również jako ówczesny pas buforowy pomiędzy Rzeszą i rozwijającym się

⁹ Jednym z rodów, który być może przeniósł się z Nordgau do regionu Cheb, są Liebensteinowie. H. Sturm, *Eger...*, Bd. 2, s. 37, 102; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 43; T. Karel, V. Knoll, J. Úlovec, *Sídla rodu von Liebenstein v česko-bavorském pohraničí a počátky hradu Liebenstein v Libé*, „Castellologica bohemia” 2006, r. 10, zob. głównie s. 72–73.

¹⁰ H. Gradl, *Geschichte...*, s. 63.

¹¹ K. Bosl, *Die Reichministerialität der Salier und Staufer. Ein Beitrag zur Geschichte des hochmittelalterlichen deutschen Volkes, Staates und Reiches*, Teil 2, Stuttgart 1951, s. 482–546; P. Degenkolb, *Betrachtungen zur Entwicklung des Reichsgutkomplexes Pleissenland unter Friedrich I. Barbarossa*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege” 1992, r. 35, s. 93–100; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, zob. głównie s. 23–24; G. Billig, *Pleissenland – Vogtland. Das Reich und die Vögte*, Plauen 2002; V. Knoll, *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*, „Západočeský historický sborník” 2003, r. 8, s. 7–9.

państwem czeskim¹². Era Hohenstaufów w regionie Chebska właściwie kończy się pod koniec 1265 r., kiedy to król rzymski Ryszard z Kornwalii powierzył królowi czeskiemu Przemysłowi Ottokarowi II ochronę posiadłości Rzeszy na prawym brzegu Renu. W związku z tym pod koniec tego roku lub na początku następnego oddziały czeskie zajęły Cheb¹³.

W czasach Hohenstaufów najwyższym urzędnikiem w regionie Chebska był sędzia ziemski, określany w źródłach jako *iudex provincialis*, później po niemiecku *Landrichter*. Na podstawie studiów Karla Bosla, Heriberta Sturma i Františka Kubů można stwierdzić, że jego kompetencje nie ograniczały się jedynie do sądownictwa, ale był on także reprezentantem władcy w licznych innych kwestiach. Oprócz przewodniczenia sądowi ziemskiemu zarządzał on ziemią i posiadłościami należącymi do zamku chebskiego. Zastępował władcę jako najwyższego pana lennego, wybierał świadczenia królewskie i ochraniał kościoły oraz klasztory. W związku z tym, że w odróżnieniu od innych ziem środkowo-wschodniego kompleksu w regionie Chebska nie powstał urząd burgrabiego, sędzia ziemski był również zwierzchnikiem wojskowym, a to zapewniało mu właściwie „dyktatorską” pozycję. Stał na czele pozostałych urzędników chebskich, których jednak nominował sam władca. Należeli do nich wójt (rychtarz) miasta Chebu, zarządca lasów Rzeszy w regionie i mincerz. Chebski sędzia ziemski jest uważany za najczystszy przykład nowego urzędnika centralistycznego typu w administracji wprowadzanej w erze Hohenstaufów w posiadłościach Rzeszy oraz w posiadłościach rodowych (*terrae imperii*). Zgromadził on w swych rękach wszelką władzę w okolicy. Mógł jednak zostać w każdej chwili odwołany z urzędu, co oznaczało dla niego stratę dochodów oraz należącego do niego lenna. W ten sposób władca zapewniał sobie jego lojalność¹⁴.

Wspominany w historiografii XIX w. pierwszy sędzia ziemski Konrad z Roru, którego rządy były datowane na rok 1200¹⁵, nie jest jednak, jak ostatnio zwrócił uwagę Karl Siegl¹⁶, potwierdzony przez zachowane źródła¹⁷. Pierwszym wiarygodnym znanym chebskim sędzią ziemskim, potwierdzonym przez dokument z 3 stycznia 1215 r., był Henryk z Liebensteinu, członek chyba najbogatszego rodu ministeriałów chebskich.

¹² Zob. głównie F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 23–24. O ministeriałach Hohenstaufów ogólnie K. Bosl, *Die Reichsministerialität...*, Teil 2, *passim*; do rozwoju ich siedzib w regionie Chebska T. Karel, V. Knoll, L. Krčmář, *Panská sídla...*, *passim*, szczególnie wprowadzenie.

¹³ ME, s. 92–93, nr 253, s. 93, nr 255, s. 268; V. Vaníček, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek III. 1250–1310*, Praha–Litomyšl 2002, s. 107–108.

¹⁴ K. Bosl, *Die Reichsministerialität...*, Teil 2, s. 491–492; H. Sturm, *Eger...*, Bd. 1, s. 49, 147, Bd. 2, s. 49–50, 94; K. Bosl, *Die Reichsministerialität als Träger...*, s. 159–160; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 23–24; V. Knoll, *Vývoj chebské zemské a městské správy...*, s. 212–217; *idem*, *Vývoj postavení...*, s. 142–148.

¹⁵ Na przykład P. Drivok, *Aeltere Geschichte der Deutschen Reichsstadt Eger und des Reichsgebiets Egerland. In ihren Wechselbeziehungen zu den nachbarlichen deutschen Landen und Böhmen*, Leipzig 1875, s. 83, 255; prawdopodobnie ostatnia V. Prökl, *Eger und das Egerland. Historisch, statistisch und topographisch dargestellt*, Bd. 2, Falkenau 1877, s. 118.

¹⁶ K. Siegl, *Die Geschichte...*, s. 557.

¹⁷ Osoba o tym imieniu jest po raz pierwszy wspomniana dopiero 31 maja 1272 r., a jest to również pierwsza wzmianka o owym chebskim rodzie ministeriałów wywodzącym swoją nazwę od miejscowości Nový Drahov (powiat Cheb). StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 66, dostępne za pośrednictwem Monasterium.net. Europe's virtual documents online: <http://www.monasterium.net/> (dostęp: 31.03.2012); ME, s. 104–105, nr 287; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 78, nr 33.

Jako sędzia ziemski był ponownie wspomniany w dokumencie z 1221 r.¹⁸ Tymczasem pod koniec października 1218 r. i później, w dokumencie datowanym na około 1220 r., występuje już bez wspomnianego tytułu urzędniczego¹⁹. Kolejnym sędzią ziemskim był Ramung z Kammersteinu, który piastował ten urząd w latach 1241–1250²⁰. Nie pochodził on jednak z regionu Chebska, ale z Norymbergi. Należał do głównych doradców władców rzymskich Fryderyka II i Konrada IV²¹. W 1257 r. objął niniejszy urząd członek znakomitego vogtlandzkiego rodu Henryk starszy Wójt z Weidy²². Ostatnią znaną osobą piastującą urząd sędziego ziemskiego w okresie Hohenstaufów był w latach 1264–1267 ponownie członek rodu ministeriałów z Liebensteinu, Ruprecht²³.

Wspomniane uprawnienia chebskich sędziów ziemskich zostały zestawione na podstawie źródeł z późniejszych okresów oraz analogii z innymi obszarami. Warto prześledzić, jak tę kwestię przedstawiają źródła z regionu Chebska z epoki Hohenstaufów.

Sędzia ziemski dysponował rozleglejszymi prawami, niż sugerowałaby to nazwa funkcji. Właściwie zarządzał całą ziemią, do niego w pierwszej kolejności władca kierował zarządzenia. Przykładowo król Fryderyk II 3 stycznia 1215 r. przypominał H. (enrykowi z Liebensteinu), *iudici ceterisque ministerialibus de Egra*, że klasztor Waldsassen (Lkr. Tirschenreuth) obdarzony został immunitetem²⁴. Także pod koniec października 1218 r., interweniując w podobnej sprawie, zwrócił się do *iudici et ministerialibus presentibus et futuris, in egerensi prouincia constitutis*²⁵.

Jak już sugeruje sama nazwa funkcji, z urzędem była powiązana władza sądowa, w szczególności przewodniczenie sądowi ziemskiemu, który był sądem najwyższej in-

¹⁸ StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 25; ME, s. 46–47, nr 134, s. 54–55, nr 157; K. Siegl, *Die Geschichte...*, s. 558–559; F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 75, nr 21; V. Knoll, *Liebensteinská léna na Chebsku*, „Časopis Společnosti přátel starožitností” 2005, r. 113, z. 3, s. 131–136; T. Karel, V. Knoll, J. Úlovec, *Sídla...*, s. 72–87.

¹⁹ ME, s. 50, nr 144, s. 54, nr 156.

²⁰ ME, s. 69–70, nr 194, s. 70, nr 196, s. 71, nr 197, s. 72, nr 200, s. 72–73, nr 202, s. 73–74, nr 204, s. 78, nr 216; K. Siegl, *Die Geschichte...*, s. 559.

²¹ Ministeriał Rzeszy, wywodzący swoje imię od swej siedziby w Kammersein (Ldkr. Roth) blisko Norymbergi. Pierwotnie pisał się z niedalekiego Schwabachu. Bliżej K. Primbs, *Die Herren von Camerstein. Ein Beitrag zur Geschichte der erloschenen Adels im Frankenlande*, „Jahresbericht des historischen Vereins für Mittelfranken” 1880, Bd. 40, s. 13–28; H. Schlüpfinger, *Kammerstein. Die Burg, die Reichsministerialien, das Dorf und die Gemeinde*, Schwabach 1981. O jego znakomitej pozycji i powiązaniu z władcą poświadcza tytuł *imperialis aule ministerialis*, którego użył z okazji obdarowania klasztoru Waldsassen i szpitala w Regensburgu 30 marca 1277 r. St. Katharinen Spital Archiv Regensburg, Fond Katharinenspital, Urkunden 108, Sign. 114 Z 1049, dostępne za pośrednictwem Monasterium.net. Europe’s virtual documents online: <http://www.monasterium.net/> (dostęp: 31.03.2012).

²² StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 49, 50; ME, s. 82, nr 229, s. 82, nr 230, s. 83, nr 231; K. Siegl, *Die Geschichte...*, s. 559. Co do rodu, który należał pierwotnie do ministeriałów Rzeszy zob. na przykład G. Buchner, *Die Vögte von Weida als staufischen Reichsministeriale*, „Mitteilungen des Vereins für vogtländische Geschichte, Volks- und Landeskunde” 1993, Bd. 45, H. 2, s. 23–30; F. Kubů, *Die Rolle der Vögte von Weida im Egerland (bis 1300)* [w:] *Euroregio Egerensis. Weidaer Kolloquium. Heinrich IV., Vogt von Weida und seine Zeit*, Weissbach 1997, s. 19–25; *idem*, *Štaufská ministerialita...*, zob. głównie s. 79, nr 37. O rozleglejszych powiązaniach jego urzędowania zob. najnowsze opracowanie T. Karel, V. Knoll, *Hrad u Plesné zvaný Neuhaus. Zamyšlení nad jeho místem v dějinách Chebska*, „Dějiny staveb” 2008, zob. głównie s. 178–179.

²³ StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 60; ME, s. 90, nr 249, s. 91–92, nr 250; K. Siegl, *Die Geschichte...*, s. 559–560.

²⁴ ME, s. 46–47, nr 134.

²⁵ ME, s. 50–51, nr 145.

stancji w regionie Chebska. Jurysdykcja terytorialna sądu odpowiadała zasięgowi terytorialnemu tego regionu i razem z nim ulegała zmianom²⁶. Zgodnie z przywilejem Rudolfa I Habsburskiego dla miasta Cheb z 1279 r. właściwość osobowa tego sądu obejmowała wyłącznie szlachtę, ministeriałów i cudzoziemców²⁷. Być może do jego jurysdykcji należeli jeszcze Żydzi jako słudzy komory królewskiej²⁸. Sąd ziemski najprawdopodobniej zasiadał na zamku chebskim²⁹. Według wcześniejszych źródeł rzekomo pierwotnie składał się z sześciu asesorów i sędziego ziemskiego, który im przewodniczył. Następnie liczba asesorów zwiększyła się do dwunastu po połowie powoływanych ze szlachty i mieszczan chebskich³⁰.

Prawdopodobnie sądowi ziemskiemu przewodniczył sam władca w przypadku swej obecności w Chebie. Dla mieszkańców Chebska było to oczywiście bardzo znaczące wydarzenie, w którym starali się uczestniczyć. Król Henryk VII w czasie swego pobytu w Chebie 10 listopada 1223 r. wydał orzeczenie zakazujące budowy fortyfikacji na posiadłościach klasztoru Waldassen³¹. Określenie sądu w tym dokumencie jako *nobis iudicio* może jednak doprowadzić do wniosku, że chodziło o sąd monarszy, a nie o sąd ziemski, jak przypuszczał Heinrich Gradl³². Biorąc pod uwagę bezpośrednią podległość Chebu Rzeszy, nie można wykluczyć, że król traktował chebski sąd ziemski jako sąd królewski, a jego kompetencje wynikały z delegacji władzy sądowej przez monarchę³³. Ciekawe, że wśród świadków nie wymienia się we wspomnianym dokumencie sędziego ziemskiego³⁴. Podobne wątpliwości, czy chodzi o sąd ziemski, czy też o sąd monarszy, nasuwają się w przypadku dokumentu z 1243 r. Wtedy to razem z opatami cysterskimi z Waldsassen, Volkenrode i Oseku sędzia ziemski, zatwierdził swoją pieczęcią oświadczenie opata waldsasseńskiego Eberharda w sprawie niesprawiedliwej skargi Ulricha

²⁶ O rozwoju terytorialnym zob. F. Kubů, *Chebský městský stát...*, s. 33–48.

²⁷ CIM II, s. 93–97, nr 32.

²⁸ W roku 1379 jurysdykcja nad Żydami była już w rękach sądu miejskiego. CIM II, s. 721–722, nr 557.

²⁹ Możemy sobie wyobrazić, że sąd zasiadał w wielkiej sali na pierwszym piętrze pałacu zamkowego o rozmiarach ok. 25x8 m, oświetlonej wielodzielnymi oknami romańskimi. Było to bardzo prawdopodobnie podczas odwiedzin władcy. Pewną rolę mogła również odgrywać, szczególnie podczas składania przysięg, piętrowa kaplica.

³⁰ H. Sturm, *Eger...*, Bd. 1, s. 145.

³¹ ME, s. 56, nr 161.

³² H. Gradl podzielił uczestników potwierdzonych listą świadków na asesorów sądu ziemskiego i na gości honorowych. Do asesorów przydzielił członków miejscowych rodów ministeriałów, za gości honorowych uważał osobistości z terenów spoza Chebska (m.in. nadworny kanclerz, biskup sirski Konrad, bamberski biskup Ekbert, margrabia badeński Hermann, margrabia Diepold z Hohenburga, landgraf Gerhard i Diepold z Leuchtenbergu, hrabia Gerhard z Deistu). ME, s. 56, nr 161; H. Gradl, *Geschichte...*, s. 82.

³³ Król rzymski dysponował całkowitą władzą sądową, którą przekazywał poszczególnym sądom ziemskim w Rzeszy. Te natomiast w górnych Niemczech (na przykład w Würzburgu czy Norymberdze) utrzymały stosunek z Rzeszą i nie uległy podporządkowaniu miejscowym panom ziemskim oraz wydawały decyzje w imieniu władcy. Stopniowo traciły jednak niektóre ważne kompetencje: sprawy lenne, sądownictwo w sprawach duchownych. Od 1235 r. natomiast działał królewski sąd dworski. O tym na przykład H. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Bd. I: *Frühzeit und Mittelalter*, Karlsruhe 1962, s. 374–379; H. Drüppel, *Landgericht [w:] Lexikon des Mittelalters*, Bd. V, München 2003, kol. 1660–1661.

³⁴ Niestety nie wiemy, kto w tym okresie piastował ten urząd. Jak ustalono, ostatnim razem, w 1224 r., był to wspomniany Henryk z Liebensteinu. W związku z jego umieszczeniem na liście świadków nie można wykluczyć, że piastował urząd jeszcze w tym okresie, ale są to jedynie spekulacje. Piastujący urząd w 1241 r. Ramung z Kammersteinu objął w pełni funkcję najprawdopodobniej już w danym roku, przedtem przebywał w bliskości władcy.

z Leonbergu; wskazał ponadto, że zasiadał w sądzie w Chebie, któremu we wrześniu tego roku przewodniczył król Konrad IV – *Romanorum Electo Chunrado apud Egram iudicio presedente*³⁵.

Asesorzy sądu ziemskiego w okresie Hohenstaufów pochodzili prawdopodobnie wyłącznie z szeregów miejscowych ministeriałów. Najpóźniej od 80. lat XIII stulecia w sądzie ziemskim zasiadali także mieszczanie Chebu. Skład sądu jest znany z dokumentów z lat 1281 i 1282, w których wzmiankowano: *judicis provincialis, nobilium terrae ac civium civitatis ejusdem*³⁶. Analizując jednak dokładniej niniejsze dokumenty, można dojść również do innego wniosku. Nie należy wykluczać, że został w nich przedstawiony skład sądu arbitrażowego, który doprowadził do pogodzenia skłóconych stron, a sędzia ziemski w tym przypadku pełnił funkcję arbitra³⁷. Jednoznaczną odpowiedź komplikuje fakt, że źródła z przełomu XV i XVI w. wyraźnie wskazują na stopniowy wzrost uczestnictwa chebskich mieszczan w zasiadaniu w sądzie ziemskim. Można jednak przypuszczać, że byli oni potomkami ministeriałów, którzy osiedlili się w mieście i dali początek zamożnemu mieszczaństwu.

Heinrich Gradl wskazał na występowanie w kilku dokumentach konkretnych uczestników sądu ziemskiego. 10 listopada 1223 r. jest mowa o dwunastu członkach miejscowych rodów ministeriałów³⁸. W dokumencie z 21 sierpnia 1242 r. oznajmia się zawarcie ugody Konrada z Hohenbergu z klasztorem w Teplé (okr. Cheb) w związku z wcześniejszym konfliktem o posiadłość w okolicy Dolního Žandova. Dokument ten zatwierdził swoją pieczęcią sędzia ziemski Ramung z Kammersteinu, obok którego wymieniono dziewięciu ministeriałów i pięciu mieszczan chebskich włącznie z wójtem³⁹. I tutaj należy wziąć pod uwagę udokumentowanie rezultatu postępowania pojednawczego. W dokumencie zawarowano ponadto, że gdyby w przyszłości doszło do kolejnego kon-

³⁵ ME, s. 72–73, nr 202; H. Gradl, *Geschichte...*, s. 88. Autorzy zbioru Regesta Imperii przypuszczają, że wspomniany sąd mógł się odbywać albo podczas pobytu władcy w Chebie w czerwcu 1239 r., albo że władca odwiedził Cheb w związku ze swym potwierdzonym dłuższym pobytom w Norymberdze jesienią 1243 r. Niniejsza datacja jest najbardziej prawdopodobna ze względu na osobę Ramunga, odnotowanego w funkcji sędziego w latach 1241–1250. RI V.1, s. 815, nr 4476; RI V.2, s. 1688, nr 11424.

³⁶ ME, s. 127–128, nr 347, s. 129–130, nr 353.

³⁷ W odróżnieniu od sędziów arbitrzy nie mieli żadnego ogólnego członkostwa ani kompetencji do podejmowania decyzji w sporach; tę uzyskiwali dopiero na podstawie powierzenia przez strony sporu. O szerokim wykorzystywaniu pojednawczych (arbitrażowych) sądów w średniowiecznym prawniczym życiu zob. np.: R. Wojciechowski, *Arbitraż w doktrynie prawnej średniowiecza*, Wrocław 2010. O możliwościach pojednawczego rozwiązania sporów np.: A. Švecová, T. Gábriš, *Riešenie konfliktov v Uhorsku na podklade stredovekej listinnej praxe 13. a začiatku 14. storočia*, „Právněhistorické studie” 2009, r. 40, zob. głównie s. 363–370; T. Gábriš, *Statická stránka riešenia konfliktov v listinných prameňoch editovaných G. Wenzelom*, „Právněhistorické studie”, 2012, r. 41, zob. głównie s. 128–129.

³⁸ Są to: Albrecht Nothaft z synem Albrechtem, Albrecht z Wunsiedelen, Henryk z Kiensbergu, bracia Konrad i Gottfried z Falkenbergu, bracia Ulrich, Kuno i Henryk z Liebensteinu, Markwart z Wogau oraz bracia Arnold ze Sparnbergu i Rūdeger ze Sparnocku. ME, s. 56, nr 161; H. Gradl, *Geschichte...*, s. 82.

³⁹ SOA w Pilźnie, fond Premonstráti Teplá, L 26; ME, s. 71, nr 197; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi IV Fasciculus 1*, red. J. Šebánek, S. Duškové, Praha 1965, s. 76–77, nr 14. H. Gradl zrekonstruował skład sądu ziemskiego na podstawie imion z pieczęci i listy świadków. Na czele z sędzią ziemskim Ramungem z Kammersteinu, według niego, jako rycerze asesorzy występowali bracia Henryk i (prawdopodobnie) Kuno z Liebensteinu, bracia Gottfried i Konrad z Falkenbergu, Markwart z Wogau, Henryk z Kiensbergu, Ulrich z Konnersreuth, Ulrich z Waldthurn i Fryderyk z Waldau, w imieniu miasta występował wójt Walter z Rathsam, Wolfin z Vohensstrauß, Bitterhund, mincerz IIsung i brat Alberta ze Steinhausu Berthold. H. Gradl, *Geschichte...*, s. 87.

fliktu czy użycia przemocy, właściwy miał być pozasądowy tryb rozwiązania sporu. Miał on być rozstrzygnięty przez wskazanych arbitrów, to znaczy braci z Liebensteinu, Markwarta z Wogau i Henryka z Kiensbergu.

Niewątpliwie świadectwem czynności sądu ziemskiego jest dokument wydany 20 grudnia 1257 r. przez sędziego Henryka starszego, Wójta z Weidy, na prośbę klasztoru Waldsassen. Było to orzeczenie sądu ziemskiego w sprawie zwolnienia od świadczeń i podatków dla domów i pól klasztornych leżących pod zamkiem w pobliżu Chebu. Sędzia oświadczył w nim, że postępowanie przeprowadzono w jego obecności na sądzie ziemskim (*coram nobis in prouinciali iudicio*) i dlatego ogłoszono w sprawie wyrok powszechny (*generalis sententia*)⁴⁰.

Drobiazgowy przegląd postępowania prowadzonego przed sądem ziemskim⁴¹ umożliwia również dokument z końca października 1218 r. Wtedy król Fryderyk II zdecydował, że jeśli klasztor Waldsassen stanie się ofiarą grabieży, sędzia ziemski nie musi czekać na zebranie się sądu ziemskiego. Ma sam wszcząć dochodzenie sądowe, rozstrzygnąć w sprawie i zapewnić zadośćuczynienie sprawiedliwości⁴². Sędzia ziemski otrzymał uprawnienie do rozstrzygania spraw prawdopodobnie bez asesorów i bez dotrzymywania właściwych terminów sądowych. Wspomniany już dokument z października 1243 r. poruszał kwestię gromadzenia materiałów dowodowych. Dokument ten stwierdzał, że sąd zdecydował się na uzyskanie informacji dotyczących sporu bezpośrednio od starszych braci waldsasseńskiego klasztoru. Stosując się do rady *nobilium terre nostre*, to znaczy przodujących chebskich szlachciców i ministeriałów, opat jednak przesłuchiwał braci w obecności opatów z Volkenrode i z Oseku, a świadkiem był brat Berthold⁴³. Sądowi dostarczono dowody za pośrednictwem opata, to znaczy w istocie rzeczy z drugorzędnego źródła⁴⁴.

Na pewne powiązanie sędziego ziemskiego z sądami pojednawczymi zwraca uwagę wyżej wspomniany dokument z 21 sierpnia 1242 r., który zawiera imiona konkretnych arbitrów. Sędzia ziemski nie znajduje się wśród nich, ale to on zatwierdził dokument, w którym zostali oni mianowani. Kolejnym dokumentem jest list przeora zakonu krzyżackiego w Plauen Henryka z 20 kwietnia 1265 r. Z inicjatywy wielkiego mistrza rozstrzygnął on spór pomiędzy komandorią zakonu krzyżackiego w Chebie i klasztorem Waldsassen, dotyczący między innymi kościoła i parafii w Lubech (okr. Cheb). Jednym ze świadków, jak wspomina się w dokumencie, był sędzia ziemski Ruprecht z Liebensteinu. Nie można przy tym wykluczyć, że osoby wymienione na liście świadków pełniły funkcję

⁴⁰ StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 49; ME, s. 82, nr 230.

⁴¹ O zasadach średniowiecznego postępowania sądowego w skrócie L. Vojáček, K. Schelle, V. Knoll, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 179–181.

⁴² ME, s. 50–51, nr 145. Podobną uprzywilejowaną pozycję miał (nie tylko) klasztor w Waldsassen przed chebskim sądem miejskim. Według miejskiego przywileju króla Rudolfa I Habsburskiego z 1279 r. sędzia ziemski miał, jeżeli przewodniczył sądowi miejskiemu, najpierw rozstrzygać spory mnichów (*Monachis*), a dopiero potem mieszczan (*Ciubus*). ME, s. 119–122, nr 329.

⁴³ ME, s. 72–73, nr 202.

⁴⁴ O ówczesnych poglądach teoretycznych na problematykę dowodową: J. Kejř, *Pojem soudního důkazu ve středověkých právních naukách*, „Stát a právo” 1967, r. 13 – Problémy dokazování, s. 169–187; J. Kejř, *Teorie soudních důkazů ve středověkých právních a teologických naukách*, „Právněhistorické studie” 2009, r. 40, s. 95–114.

rozjemców arbitrów w wymienionych sporach⁴⁵. Sądy pojednawcze mogły się odbywać jednak bez udziału czy zatwierdzenia sędziego ziemskiego. Na przykład w roku 1252 landgrafowie Fryderyk oraz Gerhard z Leuchtenbergu i Waldeck rozwiązali spór swego sługi Henryka z Leonbergu z klasztorem Waldsassen⁴⁶.

Przed sędzią ziemskim, a nie wyklucza się, że i przed samym sądem ziemskim, dochodziło również do alienacji majątków leżących w regionie Chebska. Sugeruje to obecność sędziego ziemskiego wśród świadków samego aktu sprzedaży czy też udokumentowania go, ewentualnie uwierzytelnienia dokumentu jego pieczęcią. Wszystkie przypadki z okresu Hohenstaufów dotyczą alienacji z udziałem Kościoła. Chodzi o posiadłości bądź uzyskiwane przez klasztor cysterski w Waldsassen⁴⁷, bądź przez niego lub opactwo benedyktyńskie w Reichenbach am Regen (Lkr. Cham) udzielane jako lenno osobom trzecim⁴⁸. Sędzia ziemski albo zastępował władcę jako najwyższego pana sprzedawanego majątku (a chodziło wtedy o majątek Rzeszy), albo występował w imieniu władcy jako posiadacza praw założycielskich wobec wymienionych instytucji kościelnych. Już wcześniej Heinrich Gradl podkreślał prawa ochraniające posiadłości klasztorne, których w imieniu władcy przestrzegał sędzia ziemski⁴⁹. Z ochroną klasztoru i jego posiadłości jest połączone również wyżej wymienione wzmocnienie władzy sądowej sędziego ziemskiego pod koniec października 1218 r.

Władca mógł jednak *ad hoc* powierzyć sędziemu ziemskiemu zadania, które nie należały do jego kompetencji. W latach 1241–1242 sędziemu ziemskiemu Ramungowi z Kammersteinu została powierzona ochrona dwóch instytucji kościelnych spoza regionu Chebska. Najpierw 16 lipca 1241 r. król Konrad IV nakazał mu ochraniać opactwo norbertańskie Speinshart, leżące w Górnym Palatynacie niedaleko Eschenbachu (Lkr. Neustadt an der Waldnaab), przed roszczeniami Henryka i Konrada z Thurndorfu⁵⁰. Przyczyną powierzenia mu opieki nad sprawami opactwa mogły być jego osobiste powiązania ze speinshartskimi norbertanami, które wyjaśniałyby jego udział w majątkowych transakcjach na ich korzyść w latach 1242–1243⁵¹. Wkrótce miał miejsce kolejny

⁴⁵ Na liście świadków są wymienieni: opat klasztoru cysterskiego w Oseku Konrad, brat (chyba członek zakonu krzyżackiego) Friedrich z Rathsam, brat franciszkanin Konrad, sędzia ziemski Ruprecht z Liebensteinu, Kneusel z Hohenbergu, Bertold i Walter Höferowie oraz bracia Henryk i Wolflin z Regensburga. Po trzech osobistościach Kościoła i sędzim ziemskim wymienia się zatem jednego chebskiego ministra, a za nim trzech mieszczan. StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 60; ME, s. 91–92, nr 250; H. Gradl, *Geschichte...*, s. 97.

⁴⁶ ME, s. 79, nr 222.

⁴⁷ 16 grudnia 1257 r. Markwart z Wogau darował wioskę klasztorowi Waldsassen w obecności sędziego ziemskiego Henryka starszego Wójta z Weidy, który to przekazanie zatwierdził swoją pieczęcią. Również w tym roku Henryk poświadczył sprzedaż posiadłości przez Eberharda z Weidenbergu i jego małżonkę na korzyść klasztoru Waldsassen. StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 50; ME, s. 82, nr 229, s. 83, nr 231.

⁴⁸ W 1221 r. sędzia ziemski był świadkiem na dokumencie klasztoru we Waldsassen, którym udzielił lenna Ulrichowi z Bischofgrun. 21 grudnia 1264 r. sędzia ziemski Ruprecht z Liebensteinu świadczył przy udzielaniu lenna przez klasztor Reichenbach wdowie i córce po zmarłym Henryku z Kinsbergu. ME, s. 54–55, nr 157, s. 90–91, nr 249.

⁴⁹ H. Gradl, *Geschichte...*, s. 77. O ochronie posiadłości kościelnych i o prawach patronackich na terenie Rzeszy ogólnie np.: M. Borgolte, *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, ZRG KA 2008, Bd. 105 (74), s. 71–94; M. Borgolte, *Die mittelalterliche Kirche*, München 1992, *passim*.

⁵⁰ ME, s. 69–70, nr 194; *Die Urkundenregesten des Prämonstratenserklosters Speinshart 1163–1557*. Speinshartensia Bd. 1, hrsg. H. Lickleder, Pressath 1995, s. 11, nr 19.

⁵¹ W pierwszym przypadku klasztor kupił od Ramunga posiadłości w Tremmersdorfie i Haselbrunn (Gde. Speinshart), w drugim przypadku Ramung świadczył i zatwierdził pieczęcią zakupienie posiadłości

przypadek. W lipcu 1242 r. król Fryderyk II oznajmił, że polecił Ramungowi oraz norymberskiemu sędziemu ziemskiemu odebrać posiadłości zatrzymywane przez byłego biskupa bamberskiego Poppona, który w 1239 r. został ogłoszony wrogiem Rzeszy, a na wiosnę 1242 r. – zdjęty z funkcji. Ich zadaniem było przekazanie przejętych dóbr wybranemu biskupowi Henrykowi, który w tym czasie przebywał u władcy we Włoszech⁵². Ze względu na brak źródeł nie da się potwierdzić udziału samego Ramunga w odbieraniu majątku i przekazaniu go nowemu biskupowi, ale z pewnością Henryk niniejszy urząd przyjął i piastował do 1257 r. Niewykluczone, że władca polecił wykonanie powyższego zadania Ramungowi z Kammersteinu, ponieważ znał go z czasów jego służby na dworze. W przypadku pozostałych sędziów ziemskich pochodzących z chebskiego środowiska brakuje informacji o podobnych powiązaniach z władcą.

Jak już wspomniano, sędzia ziemski stał na czele pozostałych urzędników chebskich, którzy jednak prawdopodobnie byli nominowani przez władcę bez jego wpływu.

Chebski wójt królewski (rychtarz, *iudex civitatis*) po raz pierwszy został wspomniany w dokumencie z 21 sierpnia 1242 r. Był nim Walter z Ratsheimu⁵³, *iudex civitatis*, występujący tutaj jako asesor w sądzie ziemskim lub pojednawczym⁵⁴. W dniu 18 grudnia 1252 r. dwaj byli wójtowie byli świadkami donacji Konrada z Falkenbergu na korzyść klasztoru w Waldsassen. Byli nimi Bertold i Gotfryd, obaj oznaczeni określeniem *quondam iudex*⁵⁵. Bodajże ten sam Gotfryd został (z określeniem *iudex*) znowu wspomniany w liście króla Konrada II (Konradyna) do klasztoru Waldsassen z 15 czerwca 1259 r.⁵⁶ i w dwóch dokumentach poświadczających umowy majątkowe między klasztorem Waldsassen i komandorią zakonu krzyżackiego w Chebie z 1268 r. W jednym przypadku jest oznaczony jako *iudex*, ewentualnie *antiquus iudex*⁵⁷. Pojawia się pytanie, czy podany przymiotnik odnosi się do jego wieku, okresu pełnienia funkcji, czy do faktu, że w momencie wystawiania dokumentu nie pełnił już tej funkcji.

lennych, również tam, od Konrada i Ottona z Oschwitz. ME, s. 72, nr 200 (prepozyt oznaczony przez pomyłkę jako opat), s. 73–74, nr 204; *Die Urkundenregesten des Prämonstratenserklosters Speinshart...*, s. 11–12, nr 20, 21.

⁵² RI V.1, s. 580, nr 3305, nr 3306; ME, s. 70, nr 196.

⁵³ Jego pochodzenie nie jest jasne. Najprawdopodobniej jego predykat wywodzi się od zanikłej wioski Ratsham w okolicy Chebu, nie można jednak wykluczyć, że pochodził z chebskiego rodu ministeriałów, a przy tym z mieszczańskiego rodu Höferów (*Höfer, de Curia*), jak sądził H. Gradl (ME, s. 71, przyp. k nr 197). O problematyce tego przydomku i osobach wywodzących swoje imiona od zanikłej wioski Ratsham: V. Knoll, *Liebensteinská léna...*, s. 133–134. O rodzie Höferów: H. Gradl, *Daten zum Verzeichnisse der egerer Geschlechter* [w:] *idem, Die Chroniken der Stadt Eger*, Prag 1884, s. 394–395; F. Kubü, *Štaufská ministerialita...*, s. 73, nr 13; V. Knoll, *Paulsdorfové a chebské klarisky. Příspěvek k nejstarším dějinám Dřenic a Klášterního Dvora*, „Minulostí západočeského kraje” 2007, r. 42, z. 1, s. 18–19.

⁵⁴ O tym zob. wyżej. SOA w Pilźnie, fond Premonstráti Teplá, L 26; ME, s. 71, nr 197; CDB IV.1, s. 76–77, nr 14.

⁵⁵ StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 45, 46; ME, s. 79, nr 221. Tego pierwszego H. Gradl uważa za członka rodu Hoferów, tego drugiego – za członka rodu wywodzącego swe imię od Steinhaus. O rodzie Höferów zob. wyżej. Członkowie rodu wywodzącego swoje imię od kamiennego domu (*de domo lapido, Steinhaus*) byli pierwotnie zarządcami chebskiego domu klasztoru Waldsassen. W skrócie: T. Karel, V. Knoll, L. Krčmář, *Panská sídla...*, s. 67–68.

⁵⁶ ME, s. 85, nr 236.

⁵⁷ Deutschordens-Zentralarchiv in Wien, Urkunden 663, dostępne za pośrednictwem Monasterium.net. Europe's virtual documents online: <http://www.monasterium.net/> (dostęp: 31.03.2012); StAAM, Kloster Waldsassen Urkunden 63; ME, s. 97–98, nr 267–268.

Zachowane materiały źródłowe z okresu Hohenstaufów nie wyjaśniają nam nic konkretnego o prawach chebskiego wójta. Niemniej możemy przypuszczać, że z tytułu piastowanej funkcji uczestniczył w sprawowaniu władzy sądowej wraz z innymi osobami, a jednocześnie brał udział w zatwierdzaniu transakcji majątkowych na korzyść podmiotów kościelnych. Był on niezależny od miasta. Wójt był mianowany przez władzę, a w stosunku do miasta występował jako jego zastępca. Właściwie pełnił funkcję pośrednika pomiędzy władzą a obywatelami miasta. Był główną osobą miejskiego sądownictwa i miejskiej administracji, przy czym występował jako jej zewnętrzny reprezentant. W jego rękach koncentrowały się prawa organizacyjne, administracyjne i sądowe, dostrzegano wypełniania obowiązków fiskalnych, rozstrzygał spory majątkowe, podejmował decyzje w sprawach karnych w mieście. Był również głównym dowódcą wojskowym miasta. Z funkcją wójta były powiązane różnego rodzaju gwarantowane dochody, włącznie z karami sądowymi⁵⁸. Z późniejszych źródeł można już wyciągnąć wniosek także dla okresu Hohenstaufów, że chebski wójt władzę sądową wykonywał z pomocą grupy składającej się z członków rodów osiedlonych w mieście, która poza tym zapoczątkowała proces tworzenia się administracji miejskiej⁵⁹.

Mincerzowi (*magister monetae, monetarius*) była powierzona piecza nad mennicą chebską. Była ona założona prawdopodobnie po 1180 r.⁶⁰, ale pierwszą zapłatę chebskimi monetami odnotowuje się dopiero w 1235 r.⁶¹. Pierwszy chebski mincerz, chociaż bliżej nieznany Ilsung (*Ilsungum magistrum monetae*), występuje w źródłach w dniu 21 sierpnia 1242 r. jako asesor sądu ziemskiego lub pojednawczego⁶². Kolejnym mincerzem wspominanym w literaturze w 1253 r. jest pewien Eberling czy Eberlin, *monetarius Egrae*, który prawdopodobnie był tożsamy z Eberhardem, wspominanym rzekomo jako *magister monetae* w 1279 r. Jego (czy też ich) istnienie jest jednak niepewne, nie udało się go bowiem potwierdzić w zachowanych źródłach⁶³. Niewątpliwie mincerzami były osoby wymieniane w dokumentach: z 10 kwietnia 1281 r. – *monetarius* Gottfried, pochodzący najprawdopodobniej z rodu ministeriałów Heckel⁶⁴, i z 1288 r. – bliżej nie-

⁵⁸ O pozycji wójtów ogólnie zob. H. Drüppel, *Iudex civitatis. Zur Stellung des Richters in der hoch- und spätmittelalterlichen Stadt deutschen Rechts*, Köln–Wien 1981.

⁵⁹ O asesorach sądu miejskiego mówi jako o *judicium septem virorum* dokument wydany przez króla rzymskiego Rudolfa I Habsburskiego 7 czerwca 1279 r. CIM II, s. 93–97, nr 32.

⁶⁰ Niektórzy autorzy, na przykład Karel Castelin, datują jej powstanie już w latach 1165–1170. K. Castelin, *O chebském mincovnictví v 12. a 13. století*, „Numismatický časopis” 1951, r. 20, s. 56; J. Hásková, *Chebské mince z 12. a 13. století*, Cheb 1972, s. 7; Z. Petráň, P. Radoměřský, *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*, Praha 2006, s. 91; N. Kamp, *Moneta regis. Königliche Münzstätten und königliche Münzpolitik in der Stauferzeit* [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Schriften*, Bd. 55, Hannover 2006, s. 108, 284.

⁶¹ ME, s. 67, nr 186; K. Siegl, *Geschichte der Egerer Münze*, „Egerer Jahrbuch” 1908, r. 38, s. 80; H. Sturm, *Eger...*, Bd. 1, s. 79.

⁶² O tym zob. wyżej. SOA w Pilźnie, fond Premonstráti Teplá, L 26; ME, s. 71, nr 197; CDB IV.1, s. 76–77, nr 14.

⁶³ Karl Siegl przy tym zwraca uwagę na drobne błędy w swym źródle, którym jest publikacja F.K. Miltnera, H.O. Miltnera i J. Neumanna. Ci w tejże sprawie odsyłają do bliżej nieokreślonej pracy *Manuskript niezbyt wiarygodnego autora Nikolasa Urbana z Urbanstedt*. Pozostałe informacje wspomnianych autorów są możliwe do sprawdzenia. F.K. Miltner, H.O. Miltner, J. Neumann, *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen*, Prag 1852, reprint Praha 2006, s. 786; K. Siegl, *Geschichte der Egerer Münze...*, s. 82.

⁶⁴ ME, s. 126, nr 344.

znany Albert *monetarius de Egra*⁶⁵. Nie da się specyfikować bliżej praw chebskich mincerzy w niniejszym okresie. Należy jednak przypuszczać, że oprócz zarządzania wyżej wymienioną mennicą odpowiadali jeszcze za wydobycie stosownych metali.

Pierwsza wzmianka o zarządcy lasów Rzeszy, czyli nadleśniczym w regionie Chebska (*forestarius*, *Forstmeister*), pochodzi z czasów już po okresie Hohenstaufów. Dnia 28 lipca 1310 r. został potwierdzony w tej funkcji przez rzymskiego króla Henryka VII Luksemburskiego Albrecht Nothaft z Falkenau, który urząd ten (*Custodiam Nemoris nostri circa Egram*) sprawował już za panowania Albrechta I Habsburskiego⁶⁶. Wpływowy ród ministeriałów Nothaftów sprawował urząd nadleśniczego prawdopodobnie dziedzicznie⁶⁷. Korzystając z analogii z administracją w regionie Norymbergi⁶⁸, należy przypuszczać, że urząd ten istniał już w regionie Chebska w okresie Hohenstaufów. Urzędowi nadleśniczego, określonemu jako *officium forestarie*, byli podporządkowani leśniczowie, oznaczani jako *forestarii siue Custodibus nemorum*. Po raz pierwszy wspomina się o nich 26 września 1306 r. w przywileju króla Albrechta I Habsburskiego dla chebskich klasztorów franciszkanów i św. Klary⁶⁹. Obok nich w kilku źródłach, na przykład w przywileju Karola IV z 8 marca 1348 r., zostali wspomniani bartnicy oznaczani jako *czeidler*⁷⁰. Według kodeksu leśniczego pochodzącego z 1379 r. w komandorii zakonu krzyżackiego w Chebie miał siedzibę urząd bartniczy (*czeideldinck*), a sam nadleśniczy urzędował w siedzibie wójta (*bei einem Richter czu Eger*). Wynikało to

⁶⁵ RBM 3, s. 618–619, nr 1436.

⁶⁶ SOKa w Chebie, fond 1, nr inv. 13; RBM 2, s. 967, nr 2229; ME, s. 217, nr 589; H. Stark, *Die adeligen Forstmeister im Egerer Reichsforst*, Sonderdruck aus „Archiv für Geschichte und Altertumskunde von Oberfranken” 1997, r. 77, s. 209, przyp. 10; H. Stark, *Die Familie Nothafft – auf Spurensuche im Egerland, in Bayern und Schwaben*, Weissenstadt 2006, s. 34, s. 260, przyp. 145. O chebskich nadleśniczych i walce o ten urząd K. Siegl, *Geschichte des Reichsforstes im alten Egerlande und der Stadt-Egerer Waldungen*, „Egerer Jahrbuch” 1929, r. 59, s. 37–65; F. Kubů, *Chebský lesní řád z roku 1379* [w:] *Historia docet. Sborník prací k počtĕ 60. narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 209–221; H. Stark, *Die adeligen Forstmeister...*, *passim*; K. Halla, *Rod Nothaftů ve sporu o úřad vrchních chebských lesmistrů*, „Sborník Chebského muzea” 2001/2002, s. 25–36; K. Halla, *Nothafft-Geschlecht im Amte der egerer Forstmeister – Rod Nothafftů v úřadů chebských lesmistrů* [w:] *Po stopách šlechtického rodu Nothafftů – Nothaffti v Čechách a v Bavorsku. Auf den Spuren eines Adelsgeschlecht – Die Nothaffte in Böhmen und Bayern*, red. K. Halla, H. Stark, V. Dittmar, Cheb 2006, s. 128–142; H. Stark, *Die Familie Nothafft...*, s. 33–51.

⁶⁷ Wypływa to z dokumentu Ludwika Bawarskiego z 1 lipca 1340 r. SOKa w Chebie, fond 1, nr inv. 38; RBM 4, s. 314, č. 799; H. Stark, *Die adeligen Forstmeister...*, s. 210–211, przyp. 19; *idem*, *Die Familie Nothafft...*, s. 34, s. 260–261, przyp. 154. O rodzie dokładniej V. Knoll, *Nothaft – základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, „Sborník Chebského muzea” 1998/1999, s. 18–26; *Po stopách...*, *passim*.

⁶⁸ Urząd zarządcy lasów Rzeszy w okolicy Norymbergii utrzymywali jako lenno członkowie miejscowego rodu ministeriałów Waldstromer. Jednym z dokumentów jest falsyfikat dokumentu Fryderyka II z 3 października 1230 r., na podstawie którego urząd ten przydzielił braciom Henrykowi i Gramliebowi Waldstromerowi. W 1266 r. palatyn Ludwik II Bawarski następnie udzielił go Ottonowi zwanemu Forstmeister. Podobnie na Plisensku istniał urząd nadleśniczego (*forestarius*), ale i urząd łowcy (*magister venatorum*). Są one potwierdzone w 1227 r., a udzielone Dietrichowi z Wilchwitz i Ottonowi z Gerstenbergu. RI V.1, s. 370–371, nr 1834; *Nürnberg Urkundenbuch bis 1300. 3. Lieferung*, red. zespół, Nürnberg 1953, s. 461–462, nr 783; *Regesta diplomatica necnon epistolaria historiae Thuringiae*, Bd. 2, hrsg. O. Dobenecker, Jena 1900, reprint Vaduz 1991, nr 2437; K. Bosl, *Die Reichsministerialität...*, Teil 2, s. 494; F. Kubů, *Chebský lesní řád...*, s. 219, przyp. 6; H. Stark, *Die Familie Nothafft...*, s. 33–34.

⁶⁹ Archiwum narodowe (Národní archiv), fond Archivy zrušených klášterů – listiny, nr inv. 1336; SOA w Pilźnie, fond Františkáni Cheb, nr inv. 3; ME, s. 206, nr 558.

⁷⁰ CIM II, s. 393–394, nr 257.

prawdopodobnie stąd, że do nadleśniczego należała niższa władza sądowa w sporach związanych z administracją leśną, a jego jurysdykcji podlegali leśniczowie i bartnicy⁷¹.

Podsumowując, można stwierdzić, że spektrum informacji z zachowanych dokumentów z okresu Hohenstaufów o pozycji sędziego ziemskiego jest wyraźnie zdeterminowane tym, że wszystkie były wystawione na korzyść jakiejś instytucji kościelnej. Dominującą pozycję zajmuje klasztor cysterski w Waldsassen, który był najznakomitszym podmiotem kościelnym na tym obszarze⁷². Kolejne akty prawne były wydawane na korzyść klasztoru benedyktyńskiego w Reichenbach am Regen, norbertańskiego klasztoru w Teplé, norbertańskiego opactwa w Speinshart i biskupstwa bamberskiego. Zachowane dokumenty potwierdzają działanie sędziego ziemskiego głównie w dziedzinie sądownictwa. Chodzi o funkcjonowanie właściwego sądu ziemskiego, bądź też sądów pojednawczych (arbitrażowych). W niektórych przypadkach potwierdzał on swoim autorytetem spisane orzeczenia czy też zaświadczenia o zgodzie między skłóconymi stronami. Poświadczał alienacje majątku oraz jego nadania w formie lenna. Znaczna część zachowanego materiału przedstawia go jako opiekuna majątku kościelnego. Kolejne prawa sędziego ziemskiego, powiązane z jego działalnością w okresie Hohenstaufów, znamy z późniejszych źródeł. Dotyczy na przykład zastępowania władcy w sprawach lennych, kiedy to między innymi wyrażał on zgodę na sprzedaż lenn⁷³, czy też o prawo przewodniczenia chebskiemu sądowi ziemskiemu. Wielu pozostałych zadań – jak na przykład zarządzanie zamkiem, jego załogą wojskową czy ziemskimi siłami zbrojnymi, wybieranie świadców i podatków – dowodzimy na podstawie analogii. Inni urzędnicy ziemscy – wójt, mincerz i później wspomniany nadleśniczy – mieli szczególnie określone kompetencje. Wójtowi przysługiwały uprawnienia zarządcze w mieście. Mincerz zarządzał chebską mennicą oraz, co bardzo prawdopodobne, wydobywaniem drogich metali. Nadleśniczy zarządzał lasami Rzeszy w Chebsku i w związku z tym przysługiwała mu jurysdykcja sądowa.

W związku z upadkiem Hohenstaufów rosła niezależność Chebu. Ostatecznie przeszedł on pod panowanie czeskie. System zarządu oparty na ministeriach stopniowo ulegał erozji⁷⁴. Wskutek tego sędzia ziemski został zastąpiony przez wojewodę.

⁷¹ *Alt-Eger in seinen Gesetzen und Verordnungen*, red. K. Siegl, Augsburg–Kassel 1927, s. 99–103; K. Siegl, *Geschichte des Reichsforstes...*, s. 42–45; F. Kubů, *Chebský lesní řád...*, s. 213–217.

⁷² Prawa założycielskie przeszły z Vohburgów na władców z dynastii Hohenstaufów, którzy klasztor wzięli ponownie pod swoją ochronę. Więcej zob. R. Langhammer, *Waldsassen. Kloster und Stadt. 1. Band. Aus der Geschichte der ehemals reichsunmittelbaren und gefürsteten Zisterzienserbtei bis zur Reformation*, Waldsassen 1936, głównie s. 75–78.

⁷³ Por. przegląd transakcji, które zsumował F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 29–31.

⁷⁴ F. Kubů, *Štaufská ministerialita...*, s. 47–68.